

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June/ Haziran 2021, 25 (1): 5-21

Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened ve Muhteva Değerlendirmesine Dâir Bazı Tespitler

Some Findings Regarding the Chain of Narrators (Sanad) and Textual Content (Matn) Evaluation of the Reports About the Barking of Hawaab Dogs

Mücahit Yüksel

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı
Associate Professor, Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Department of Islamic History
Konya, Turkey
mucahityuksel@erbakan.edu.tr orcid.org/0000-0003-2958-7813

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 1January /Ocak 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 18 May /Mayıs 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 June/ Haziran 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa:** 5-21

Cite as / Atıf: Yüksel, Mücahit. "Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened ve Muhteva Değerlendirmesine Dâir Bazı Tespitler [*Some Findings Regarding the Chain of Narrators (Sanad) and Textual Content (Matn) Evaluation of the Reports About the Barking of Hawaab Dogs*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/1 (Haziran 2021): 5-21.

<https://doi.org/10.18505/cuid.851782>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

6 | MÜCAHİT YÜKSEL. HAV'EB KÖPEKLERİNİN HAVLAMASI OLAYIYLA İLGİLİ RİVÂYETLERİN SENED...

Some Findings Regarding the Chain of Narrators (Sanad) and Textual Content (Matn) Evaluation of the Reports About the Barking of Hawaab Dogs

Abstract: 'Alī b. Abī Tālib (d. 40/661), who took over the caliphate duty in a troubled environment after the murder of 'Uthmān b. 'Affān (d. 35/656), first faced with the demands that the murderers of his murdered predecessor be punished. Although Hazrat 'Alī himself was of the same opinion, he wanted to ensure public order in the city first. However, the Companions of the Prophet (*aṣ-ṣaḥābah*) like Zubayr b. al-'Awwām (d. 36/656) and Ṭalḥa b. 'Ubaydallāh (d. 36/656), who were not convinced about this issue, started an opposition movement under the leadership of 'Ā'isha bt. Abī Bakr (d. 58/678), who went to Mecca. The attempts of this movement, which got out of control with the participation of Umayyads and 'Abdallāh b. Saba' supporters of different intentions, ended with The Battle of the Camel. Before the war took place, Hazrat 'Ā'isha heard the barking of dogs when the army led by 'Ā'isha came to Hawaab on the road to Basra. For this reason, she asked where they were. When she heard that this region was Hawaab, she wanted to go back. Because the Hazrat Prophet had said the following before: "Which of you the Haw's dogs will bark for." The following statement is used in the ḥadīth sources in several different variants, generally without specifying a name: "Thereupon, the people with her wanted her to continue her journey, hoping that the Muslims would recover." At this point, there is a difference between ḥadīth sources and Islamic historical sources. Islamic historical sources state that the people who wanted her to continue her journey were Ṭalḥa b. 'Ubaydallāh, Zubayr b. al-'Awwām and 'Abdallāh b. al-Zubayr (d. 73/692). The following statements are included in another narration reported from Ibn 'Abbās (d. 68/688) regarding the issue: The Prophet said to his wives: "I wish I knew! Which of you owns the beautiful hairy camel!" She will set out and then Hawaab dogs will bark at her, many people will be killed, right and left. Then she will survive when she is almost dead. A fifth piece of news mentioned within this framework was narrated by Abū Rāfi' (d. 40/660). According to this rumor, the Prophet of Allah said to Hazrat 'Alī: "Something will happen between you and 'Ā'isha." Hazrat 'Alī said: "O Prophet of God! Me?" Allah's Prophet said: "Yes." Hazrat 'Alī said: "Is it me among my friends?" Allah's Prophet said: "Yes." Hazrat 'Alī said: "Well, did I trouble them?" The Prophet of Allah said: "No," and then added: "If such a thing happens, take her to a safe place." The sixth narration on the subject is a statement made by Ḥudhayfa b. al-Yamān (d. 36/656). Accordingly, Ḥudhayfa said: "Would you believe me if I told you that one of your mothers will set out with a group of Muslims and will fight you?" Those who were there said: "Will this really happen?" Ḥudhayfa said: "Yes". The last narration mentioned in this context is the news of Abū Bakra (d. 52/671). According to this narration: "Abū Bakra said: Immediately after joining the people of Camel in order to fight with them in the days of Camel, Allah helped me with a word I heard from the Prophet. When the news that the Persians appointed the daughter of Kisrā as the ruler reached the Prophet, the Prophet said: 'The people who entrust their works to women will not find peace'. " In such a situation, it becomes important to analyze the narrations. Because analyzing the reliability of the narrators and the contents of the narrations will help to understand the subject in a healthy way. Although ḥadīth scholars make some different statements about the reliability of the people who narrated the narrations, the view that gains weight is that they are reliable. Likewise, no problem was detected in the contents of the narrations. Some problems draw attention when Islamic historical sources are considered. For, these historians were not as sensitive as ḥadīth scholars regarding the evaluation of the narrations. At this point, two problems draw attention: The transponder understanding adopted in the early stages of historiography. The effort to protect some valued people. Early historians generally adopted the transponder understanding while writing their works. For this reason, some misinformation that was not analyzed began to be passed down from generation to generation. At this point, the science of history should benefit from the methods of ḥadīth and its sound narrations. In addition, the effort to protect a valuable person like Hazrat 'Ā'isha has brought the understanding of holding the Companions like Ṭalḥa b. 'Ubaydallāh and Zubayr b. al-'Awwām responsible for a behavior that is thought to be wrong. However, it should not be ignored that people can make mistakes.

Loving Hazrat 'Ā'isha does not require defending her wrong decision. In addition, this has brought the accusation of other Companions of behavior unbecoming to them.

Keywords: Islamic History, The Battle of the Camel, Hawaab Dogs, 'Alī b. Abī Tālib, 'Ā'isha bt. Abī Bakr.

Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened ve Muhteva Değerlendirmesine Dâir Bazı Tespitler

Öz: Osman b. Affân'ın (öl. 35/656) katledilmesinin ardından sıkıntılı bir ortamda hilâfet görevini devralan Ali b. Ebû Talib (öl. 40/661), ilk olarak maktul selefinin katillerinin cezalandırılması talepleriyle karşılaştı. Hz. Ali'nin kendisi de aynı düşüncede olmasına rağmen öncelikle şehirde asayişin sağlanmasını istiyordu. Fakat bu konuda ikna olmayan Zübeyr b. Avvâm (öl. 36/656) ve Talha b. Ubeydullah (öl. 36/656) gibi sahâbîler, Mekke'ye giden Hz. Âişe'nin (öl. 58/678) liderliğinde muhalif hareket başlattılar. Farklı niyetlerdeki Ümeyyeoğullarının ve Abdullah b. Sebe' taraftarlarının da katılımıyla birlikte kontrolden çıkan bu hareketin girişimleri Cemel Savaşıyla sonuçlandı. Savaş gerçekleşmeden önce Hz. Âişe liderliğindeki ordu, Basra yolundayken Hav'eb mevkiine geldikleri zaman Hz. Âişe, köpeklerin havlamasını duydu. Bu sebeple buldukları yerin neresi olduğunu sordu. Bu bölgenin Hav'eb olduğunu duyunca geri dönmek istedi. Çünkü daha öncesinde Hz. Peygamber şöyle demişti: "Hav'eb köpekleri hanginize havlayacak." Hadis kaynaklarında birkaç farklı varyantta aktarılan rivayetlerde genellikle isim belirtilmeksizin şu ifade geçmektedir: "Bunun üzerine yanındakiler, Müslümanların arasının düzeltilmesi ümidiyle onun yolculuğa devam etmesini istediler." Bu noktada hadis kaynakları ile İslâm tarihi kaynakları arasında bir farklılık görülmektedir. İslâm tarihi kaynakları, onun yolculuğa devam etmesini isteyen kişilerin Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Abdullah b. Zübeyr (öl. 73/692) olduğunu ifade etmektedirler. Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs'tan (öl. 68/688) rivayet edilen başka bir rivayette de şu ifadeler yer verilmektedir: Hz. Peygamber hanımlarına şöyle dedi: "Keşke bilsem! Tüylü güzel devenin sahibinin hanginiz olduğunu! Yola çıkacak ve ardından da Hav'eb köpekleri ona havlayacak, sağında solunda çok insan öldürülecek. Sonra o, nerdeyse ölecekken kurtulacak." Bu çerçevede zikredilen beşinci bir haber ise Ebû Râfi' (öl. 40/660) tarafından rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre, Resûlullah, Hz. Ali'ye şöyle dedi: "Sen ve Âişe arasında bir şey olacak." Hz. Ali: 'Ey Allah'ın Resûlü ben mi?' dedi. Resûlullah: 'Evet' dedi. Hz. Ali: 'Arkadaşlarım arasından ben mi?' dedi. Resûlullah: 'Evet' dedi. Hz. Ali: 'Peki onlara sıkıntı mı verdim?' dedi. Resûlullah: 'Hayır' dedi ve ardından da: 'Böyle bir şey olursa onu güvenli bir yere götür.' diye ekledi." Konuyla ilgili altıncı rivayet ise Hüzeyfe b. Yemân (öl. 36/656) tarafından söylenen bir sözdür. Buna göre Hüzeyfe b. Yemân şöyle dedi: "Annelerinizden birinin Müslümanlardan bir grupla çıkacağını ve sizinle savaşaacağını bildirsem bana inanır mısınız?" Orada bulunanlar: "Gerçekten olacak mı bu?" dediler. Hüzeyfe: "Evet" dedi. Bu çerçevede zikredilen son rivayet ise Ebû Bekre'nin (öl. 52/671) haberidir. Bu rivayete göre: "Ebû Bekre dedi ki: 'Cemel günlerinde onlarla beraber savaşmak amacıyla Cemel ashabına katıldıktan hemen sonra Allah, Hz. Peygamber'den duyduğum bir kelimeyle bana yardım etmiştir. Fârisîlerin, Kisrâ'nın kızını hükümdar olarak atadıkları Hz. Peygamber'e ulaştığında, Hz. Peygamber: 'İşlerini kadına emanet eden kavim iflah olamayacaktır.' demiştir." Böyle bir durumda, rivayetlerin analiz edilmesi önem kazanmaktadır. Zira ravilerin güvenilirliği ve rivayetlerin içeriklerini analiz etmek, konunun sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Hadis âlimleri, rivayetleri aktaran kişilerin güvenilirliği konusunda bazı farklı söylemlerde bulunsalar da ağırlık kazanan görüş, onların güvenilir oldukları şeklindedir. Aynı şekilde rivayetlerin içeriklerinde de bir sorun tespit edilmemiştir. İslâm tarihi kaynakları ele alındığı zaman bazı sorunlar dikkat çekmektedir. Zira bu tarihçiler, rivayetlerin değerlendirilmesi hususunda hadis âlimleri kadar hassas davranmamışlardır. Bu noktada iki sorun dikkat çekmektedir: Tarih yazıcılığının ilk dönemlerinde benimsenen nakilci anlayış. Değer verilen bazı insanları koruma gayreti. İlk dönem tarihçileri, eserlerini yazarken genellikle nakilci anlayışı benimsediler. Bu sebeple analiz yapılmayan bazı yanlış bilgiler, nesilden nesile aktarılmaya başladı. Bu noktada tarih ilminin, hadis

8 | Mücahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

ilminin yöntemlerinden ve onun sağlam rivayetlerinden istifade etmesi gerekmektedir. Ayrıca Hz. Âişe gibi değerli bir insanı koruma gayreti, yanlış olduğu düşünülen bir davranıştan, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm gibi sahabîlerin sorumlu tutulması anlayışını getirmiştir. Hâlbuki insanların hata yapabilecekleri hususu göz ardı edilmemelidir. Hz. Âişe'yi sevmek, onun yanlış bir kararını savunmayı gerektirmez. Ayrıca bu, diğer sahâbîleri, onlara yakışmayan bir davranışla itham etmeyi de beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Cemel Savaşı, Hav'eb Köpekleri, Ali b. Ebû Talib, Âişe bint Ebî Bekr.

Giriş

Osman b. Affân'ın katledilmesinin ardından sıkıntılı bir ortamda hilâfet görevini devralan Ali b. Ebû Talib, ilk olarak maktul selefinin katillerinin cezalandırılması talepleriyle karşılaştı. Fakat böylesi bir süreçte öncelikli olarak yapılması gereken şey, devlet kurumunun sağlıklı bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için asayişin temin edilmesi hususuydu.

Bu gerçeği dile getirmesine rağmen Hz. Ali bazı kesimleri ikna edememiştir. Bu noktadaki muhalif tavrını uygulama alanına koyan ilk kişi ise Zübeyr b. Avvâm (öl. 36/656) ve Talha b. Ubeydullah (öl. 36/656) gibi sahâbîlerin desteğini de alan Hz. Âişe olmuştur. Zira Hz. Osman'ın hilafeti sırasında onun bazı icraatlarını eleştiren Hz. Âişe, onun öldürülmesinin, İslâmî ilkelerle bağdaşmadığını ve bu olaydan sorumlu olan kişilerin cezalandırılması gerektiğini ifade ederek Hz. Ali'ye karşı fiilî muhalefetini başlatmıştır.

Bu çalışmamızda, Hz. Âişe'nin liderliğindeki muhalif grubun Basra'ya doğru ilerlemeleri esnasında yaşanan *Hav'eb¹ köpeklerinin havlaması* olayı, bu konuda Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin tahlili ve yansımaları üzerinde durulacaktır. Konu bütünlüğünün sağlanması ve asıl mevzunun anlaşılmasına zemin teşkil etmesi açısından ilk olarak Cemel Savaşı genel hatlarıyla ele alınacak, ardından ise söz konusu olayla ilgili rivayetler, sıhhat durumları ve bağlamları bakımından analiz edilecektir.

Bu konuda daha önce Ahmet Pişkin,² Harun Reşit Demirel³ ve İlyas Çelebi⁴ gibi müelliflerin çalışmaları söz konusu olmuştur. Hepsi de değerli çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalar, konuyu bizzat ele almayıp, daha genel başlıklar altında konuya temas eden ürünler niteliğinde olmuştur. Bu bağlamda mevzuya en derinlemesine temas eden çalışma ise Ahmet Pişkin'e ait eser olmuştur. Biz bu çalışmamızda tamamen Hav'eb köpeklerinin havlamasıyla ilgili rivayetler üzerine yoğunlaşarak, yapacağımız sıhhat ve bağlam değerlendirmeleriyle yeni bir bakış açısı sunmaya çalışacağız. Zira bu olay, birçok tartışmaya sebep olmuş ve insanların zihnî arka planları çerçevesinde farklı yorumları da beraberinde getirmiştir.

¹ Hav'eb, Mekke'den çıkıldığı zaman Basra yakınlarında bulunan bir su kuyusunun ismidir. "Geniş vadi" anlamına gelir. Bu kuyu, Sa'lebe'nin annesi Hav'eb bt. Kelb b. Vebre'ye nispet edilir. bk. Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî vdgr (Haydarabad: Meclisü Dâirati'l-Meârif el-Usmaniyye, 1962), 4/298; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheyli, *er-Ravdu'l-unuf fî şerhi's-sireti'n-nebeviyye li-bni Hişâm*, thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2000), 1/256; Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir Takiyuddin el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 13/227.

² Ahmet Pişkin, *Cemel ve Siffin'de Gayb Haberleri* (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019).

³ Harun Reşit Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis- Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üni versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Haziran 2000), 123-148.

⁴ İlyas Çelebi, "İslam Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (14 Ocak 2014), 151-196.

1. Cemel Vakası

Hız. Osman öldürüldüğü zaman insanlar, o esnada Medine çarşısında bulunan Hız. Ali'ye geldiler ve ona biat etmek istediler. Hız. Ali ise insanlarla istişare etmeden bu görevi kabul etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine bazıları, "Hız. Osman öldürülmüş ve yerine de birisi halife seçilmemişken insanlar şehirlerine dönecek olurlarsa ümmetin fesada düşmeyeceğinden emin olunamayacağını" söylediler ve ardından Mâlik b. el-Hâris (Eşter) (öl. 37/657), Hız. Ali'nin elini tutarak ona biat etti.⁵

Hız. Osman katledildiği zaman Hız. Âişe ise Mekke'deydi. Zira o, halife evinde kuşatma altında olduğu esnada Medine'den çıkmıştı.⁶ Hız. Osman'ın katlinden sonra da fitneden kaçmak için Medine'ye gitmedi ve Mekke'ye dönmeyi tercih etti. Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm da kendisine katıldıktan sonra Hız. Osman'ın kanını talep etmek için onu Basra'ya gitmeye teşvik ettiler.⁷ Hız. Ali'ye biat etmeden önce Ümeyyeoğulları da Medine'den çıkarak Mekke'de onlara katıldılar.⁸ Hız. Âişe, Abdullah b. Ömer'den (öl. 73/693) de kendilerine katılmasını istedi fakat o, fitneye girmekten çekindiğini söyleyerek bunu kabul etmedi.⁹

Muhammed Hamidullah, bu aşamada ortalığı karıştırarak fitne çıkarmak isteyen ve Abdullah b. Sebe'nin görüşleri etrafında toplanan Sebe'lerin, Mekke'de bulunan Hız. Âişe ile birlikte Hız. Peygamber'in diğer hanımlarına da mektup yazarak, katillerin cezalandırılması konusunda Hız. Ali'nin isteksiz davrandığını, mü'minlerin anneleri olarak onların bu hususta aktif olmalarını istediklerini ifade etmektedir. Ayrıca Basra'dan, gelmeleri halinde kendilerine destek olunacağına dâir mektupların geldiğini de belirtmektedir.¹⁰

Mekke'de Ümmü Seleme'nin (öl. 62/681) yanına gelen Hız. Âişe, Hız. Osman'dan tevbe etmesini istediklerini; fakat tevbe etmesine rağmen onu öldürdüklerini ve Basra'da insanların birbirileriyle savaştığını söyledikten sonra ondan kendileriyle birlikte hareket etmesini istedi. Buna karşılık Ümmü Seleme ise şu cevabı verdi:

"Ey Ebû Bekr'in kızı! Osman'ın kanını mı talep ediyorsun! Vallahi sen ona karşı en şiddetli olan kişilerdendin. Şimdi nasıl oluyor da onun kanını sen talep ediyorsun. Osman, Abdümenâf'a mensup bir adamdır, sen ise Benî Teym b. Mürre'ye mensup bir kadınsın. Yazık sana! Muhacir ve ensar biat ettiği halde Resûlullah'ın amcasının oğluna karşı mı çıkacaksın?" Bu sırada kapıda onları dinleyen Abdullah b. Zübeyr (öl. 73/692) ise Ümmü Seleme'ye hitaben: "Ya Bintü Ebû Ümeyye! Biz senin Zübeyr ailesine düşman olduğunı anladık." dedi.¹¹ Ümmü Seleme ise ona, teyzesi Âişe'nin de şahit olduğu Hız. Peygamber'in şu sözünü hatırlattı: "Ali, ben hayattayken de öldükten sonra da sizin üzerinize halifemdir, ona isyan eden kişi bana isyan etmiştir."¹²

İbn Şihâb'ın (öl. 124/742) belirttiğine göre sonra Talha ve Zübeyr ilk etapta Hız. Ali'ye biat etmişlerdi. Fakat sonra umre için izin istediler ve Mekke'ye giderek orada Hız. Âişe ile buluştular. Ardından da katiller cezalandırılınca kadar Hız. Osman'ın kanının talep edilmesi hususunda onunla anlaştilar. Hız. Osman tarafından San'a'ya vali olarak atanan ve onun öldürüldüğü sırada hac için gelen Ya'lâ b. Ümeyye (60/ 679), Talha ve Zübeyr'e 400 bin dirhem yardımda bulundu, Kureys'e mensup 70 kişiyi yanında götürdü ve Hız. Âişe için seksen dinara *Asker* adında bir deve satın aldı.¹³

⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki vd. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 13/54.

⁶ Ali b. İbrahim b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-halebiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427), 3/401.

⁷ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/299.

⁸ Halebî, *es-Sîretü'l-halebiyye*, 3/401.

⁹ Halebî, *es-Sîretü'l-halebiyye*, 3/401.

¹⁰ Hamidullah, Muhammed, "Perde arkasından yönetilen Cemel ve Siffin muharebeleri", çev. Sıddık Yüksel, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5 (1990), 276.

¹¹ Ebû Muhammed Ahmed İbn Asem el-Kûfî, *el-Fütûh*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Evdâ, 1991), 2/454.

¹² İbn Asem el-Kûfî, *el-Fütûh*, 2/455.

¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 13/54.

10 | Mûcahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

Alınan karar üzere Basra'ya yönelen Hz. Âişe, İbn Âmir'e ait su kuyularından birinin yanına geldiği zaman köpeklerin havladığını işitti. Buranın neresi olduğunu sorması üzerine *Hav'eb* cevabını verdiler. Bu cevabı duyduktan sonra geri dönme talebini dile getirdiği zaman, maiyetinde bulunan ve geri dönmemesini, kendisi Müslümanlar tarafından görüldüğü takdirde bu vesileyle Allah Teâlâ'nın aralarını düzeltereğini umduklarını söyleyen kişiler tarafından ikna edilmek istendi. Bunun üzerine o, bu isteğine gerekçe olarak: "Bir gün Hz. Peygamber bize: 'Hav'eb köpekleri sizden birine havladığı zaman nasıl olacak?' demişti." dedi.¹⁴

Hz. Âişe ve beraberindekiler, yola devam ettiler ve kendilerine engel olmaya çalışan Basra valisi Osman b. Huneyf (öl. 41/661) ile aralarında çatışma yaşandı. Çatışma sonunda galip gelen Hz. Âişe'nin maiyetindeki askerler Osman b. Huneyf'in sakalını yoldular.¹⁵

Basra'da yaşananlarla ilgili haber Hz. Ali'ye ulaştığı zaman o, 36/656 yılında Medine'den 4 bin kişiyle birlikte hareket etti. Onların arasında, Rıdvan biatında bulunanlardan 400 kişi vardı. 800 kişi de ensârdandı. Sancak ise oğlu Muhammed b. Hanefiyye'de (öl. 81/700) idi. Sağ kanadı Hz. Hasan (öl. 49/669), sol kanadı da Hz. Hüseyin (öl. 61/680) komuta etmekteydi. Atların başında Ammâr b. Yâsir (öl. 37/657), yayaların başında Muhammed b. Ebû Bekir (öl. 38/658), öncü birliklerin başında da Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687) bulunmaktaydı. Medine'den yola çıkan bu ordu, Zî Kâr mevkiine geldiği zaman orada konakladı.¹⁶ Bu sırada Hz. Ali, Kûfe ehlinde asker istedi ve onlardan da 6 bin kişi geldi.¹⁷

Hz. Ali, asker desteği getirmeleri amacıyla Kûfe'ye, oğlu Hz. Hasan ile birlikte Ammâr b. Yâsir'i göndermişti. Bu esnada onlar ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662) arasında bir tartışma yaşandı. Zira o, tarafsız kalmayı benimsemiş ve bunun bir fitne olduğunu söylemişti.¹⁸

Kûfe'den gelen takviye birliği de yanına alan Hz. Ali, yoluna devam etti ve neticede savaş olmaması yolunda yapılan tüm çabalara rağmen 36/656 yılında Cemel Savaşı vuku buldu. Savaşta galibiyeti elde eden Hz. Ali, Hz. Âişe ve Cemel ashâbına karşı güzel muamelede bulundu. Bir rivayete göre o, ölümlerin arasından hevdecin taşınmasını emretti ve Hz. Âişe'nin kardeşi Muhammed ile Ammâr b. Yâsir onu taşıdılar. Hz. Âişe'yi yol ihtiyaçlarıyla donatan Hz. Ali, kardeşi Muhammed ile birlikte Medine'ye gönderdi. Kendisi de bir süre ona eşlik etti. Bu üzücü olayda Hz. Âişe'nin ordusundan 8 bin, bir görüşe göre ise 17 bin kişi, Hz. Ali taraftarlarından ise yaklaşık bin kişi hayatını kaybetti. Bir başka görüşe göre ise Hz. Ali taraftarlarından 5 bin, Hz. Âişe taraftarlarından 10 bin kişi hayatını kaybetti.¹⁹

Rivayetler, Hz. Âişe'nin maksadının sadece insanların arasını düzeltmek olduğunu göstermektedir.²⁰ İbn Battâl'ın (öl. 449/1057) bildirdiğine göre hiç kimse, Hz. Âişe ve beraberindekilerin Hz. Ali ile halifelik konusunda bir çekişmeye girdiğine dâir bir rivayette bulunmamıştır. Zira onlar, hiç kimseyi halife olarak atamayı öne sürmemişler, sadece Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması için mücadele etmişlerdir.²¹ Ancak bu noktada Hz. Âişe'nin niyetinin sadece Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması olduğunu söylemek mümkünse de ya-

¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 3/129. Konuyla ilgili farklı rivayetler ve analizlerine ikinci başlık altında temas edilecektir.

¹⁵ Mutahhir b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih* (Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.), 5/212; Abdulmelik b. Hüseyin b. Abdulmelik el-Asâmî, *Semtu'n-nücûm el-avâlî fi enbâi'l-evâilî ve't-tevâilî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/559; Şihabüddin Ahmed b. Halid b. Hammad es-Selâvî, *el-İstiksâ li-ahbâri'd- düvelî'l-Mağribi'l-Aksâ*, thk. Ca'fer en-Nâsirî-Muhammed en-Nâsirî (Dimaşk-Mağrib: Dâru'l-Kitab-ed-Dâru'l-Beydâ, ts.), 1/100

¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 13/55; Selâvî, *el-İstiksâ*, 1/100.

¹⁷ Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih*, 5/212.

¹⁸ Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ*, 13/230; Asâmî, *Semtu'n-nücûm*, 2/559; Selâvî, *el-İstiksâ*, 1/100.

¹⁹ Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-jedünniyye bi'l-minehi'l-muhammediyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 10/145.

²⁰ Seyyid Süleyman el-Hüseyinî en-Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmü'l-müminin*, thk. Muhammed Rahmetullah Hâfîz en-Nedvî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2003), 174.

²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 13/55.

nında bulunan kişiler arasında -özellikle- Ümeyyeoğullarına mensup kişilerin halifeyi değiştirme niyeti açıkça görülmektedir. Zira Hz. Âişe, kontrolünden çıkan bu olay için sonradan pişmanlığını dile getirmiştir.²² Bu bağlamda o, *Ahmed b. Yûsuf-Muhammed b. Yûsuf-Süfyân-Hişâm b. Urve ve babası* tarihiyle gelen rivayete göre: “Ölüp, unutulup gitmeyi isterdim.” demiştir. Ancak bununla birlikte Zâtu Irk mevkiine geldikleri zaman Saîd b. Âs (öl. 59/679) ve Mervân b. Hakem (öl. 65/685) ile Talha ve Zübeyr arasında geçen diyalog, gruptaki herkesin Hz. Âişe ile aynı niyette olmadığını göstermektedir. Çünkü Saîd İbnü'l-Âs, Talha ve Zübeyr ile baş başa kaldıkları zaman onlara, zafer kazanmaları durumunda yönetim için kimi düşündüklerini sormuştu. Onlar da insanların seçimine bırakacaklarını söyleyince Saîd: “Hayır, görevi Osman'ın oğluna verin; çünkü siz onun kanını talep etmek için yola çıktınız” demişti.²³

Hız. Âişe ve Ümeyyeoğullarından farklı olarak halife belirleme işinin şûrâ ile belirlenmesi gerektiği fikrini benimseyen Zübeyr b. Avvâm ile Talha b. Ubeydullah'ın da maddî bir hırs peşinde olmadıklarını söylemek mümkündür. Zaten onların, Hz. Ali ile diyaloga girdikleri zaman hatalarını gördükleri anlaşılmaktadır. Zira Hâkim'in (öl. 405/1014) tahrir edip Beyhakî'nin (öl. 458/1066) de sahih olduğunu ifade ettiği rivayete göre; Ebu'l-Esved (öl. 69/688) şöyle demiştir: “Zübeyr'in, Ali'ye karşı yola çıktığına şahit oldum. Bunun üzerine Ali ona: 'Allah hakkı için sana yalvarıyorum, Hz. Peygamber'i: 'Haksız olduğun halde sen onunla (Ali ile) savacaksın.' derken gördün mü?' dedi. Bunun üzerine Zübeyr, onunla savaşmaktan vazgeçti.' Bir rivayete göre ise: “Evet duydum; fakat unuttum.” dedi.²⁴

Netice itibariyle Cemel Savaşı, samimi kaygılarla yola çıkan ve maddî bir talep peşinde olmayan Hz. Âişe, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah'ın girişimleriyle başlayan bir sürecin devamında, farklı hadefler peşinde koşan Sebeîler ve Ümeyyeoğullarına mensup bazı insanların çalışmalarıyla kontrolden çıkan olayların bir sonucu olarak tarihteki yerini almıştır.

2. Konuyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirmesi

Olayların değerlendirilmesi hususunda araştırmacıların düştüğü önemli hatalardan biri, aceleci tavır sergilemek suretiyle konuya dâir bütün rivayetlere ulaşmaksızın bir ya da birkaç rivayeti referans alarak tutarsız çıkarımlarda bulunmaktır. Bu sebeple çalışmamızda aynı hataya düşmemek için, sağlıklı değerlendirme yapmaya olanak sağlayacak bütün verilerin toplanmasına ve sunulmasına önem verilmiştir.

Hız. Âişe liderliğindeki muhalefet ile Hz. Ali arasında cereyan eden Cemel Savaşı öncesinde Basra'ya gitmekte olan Hz. Âişe'nin, Hav'eb mevkiine geldiği zaman buradaki köpeklerin havlamasıyla ilgili olay, ulema arasında tartışmalara sebep olmuş ve bu konudaki rivayetlerle ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çerçevede, gerek Hav'eb köpeklerinin havlaması gerek bir kadın olarak Hz. Âişe'nin liderliği hususlarında nakledilen rivayetlerin doğru bir üslûpla değerlendirilmesi, konunun daha sağlıklı anlaşılmasına hizmet edecektir.

Bu konuda ilk zikredeceğimiz rivayet, *Yezîd b. Hârûn-İbn Ebî Hâlid-Kays b. Ebû Hâzim ve Hz. Âişe* tarihiyle gelen haberdır. Buna göre:

“Hz. Âişe, gece vakti Benî Âmir'e ait su kuyularından birinin yanına geldiği zaman köpekler ona havladı. Bunun üzerine buldukları yerin neresi olduğunu sordu. “Hav'eb” olduğu kendisine söylenince: “Zannedersem döneceğim. Zira Rasûlullah bize: ‘Hav'eb köpekleri

²² Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1997), 9/190.

²³ Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldûn, *Divanu'l-mübtede' ve'l-haber fî tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men âsarahum min zevî's-şe'ni'l-ekber* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2/498; Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ'*, 13/231-232.

²⁴ Zeyneddin İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbni'l-Verdî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 1/148; Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 10/145-146.

12 | Mûcahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

sizden hanginize havlayacak' demişti' dedi. Talha ve Zübeyr: 'Allah sana rahmet etsin, biraz bekle. İlerle. Müslümanlar, senin aralarını düzelterek düşünüyorlar' dedi."²⁵

Hadis kaynaklarında, başka senedlerle benzer muhtevayı kapsayan rivayetlerin nakledildiğine de rastlanmaktadır. Bu minvalde:

Abdurrahman b. Salih-Muhammed b. Fudayl- İsmail b. Ebû Halid-Kays b. Ebû Hazîm tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Âişe, Basra'ya yöneldi ve İbn Âmir su kuyularından birinin yanına geldiğinde köpekler ona havladı. 'Burası neresidir?' diye sorduğu zaman, 'Benî Âmir'in su kuyusudur' dediler. Bunun üzerine Hz. Âişe: 'Beni geri götürün, beni geri götürün. Zira Hz. Peygamber'in, 'Hav'eb köpekleri sizden birine havladığı zaman nasıl olacak?' dediğini duymuştum dedi."²⁶

Kays b. Ebû Hâzim (öl. 97/715) tarafından başka bir senedle aktarılan bir başka rivayet ise şu şekildedir:

İmrân b. Mûsâ b. Mûcâşi'-Osman b. Ebû Şeybe-Vekî'-Ali b. Mûshir-İsmail-Kays tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Âişe, Basra'ya yöneldi ve İbn Âmir su kuyularından birinin yanına geldiğinde köpekler ona havladı. 'Burası neresidir' diye sorduğu zaman, 'Hav'eb' cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Âişe: 'Zannedersem döneceğim.' dedi. Bunu duyunca yanındakiler: 'Bekle, Allah sana rahmet etsin. Belki Müslümanlar seni görürler ve Allah Teâlâ onların arasını düzeltir.' dediler. O da şöyle dedi: 'Bir gün Hz. Peygamber bize: 'Hav'eb köpekleri sizden birine havladığı zaman nasıl olacak?' demişti"²⁷

Görüldüğü üzere Kays b. Ebû Hâzim'den farklı senedlerle aktarılan rivayetlerin muhtevaları arasında, yok denecek kadar az fark bulunmaktadır. Buna göre ilk rivayette Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'ın Hz. Âişe'den geri dönmemesini istedikleri ifade edilmektedir. Buna karşılık ikinci ve üçüncü rivayetlerde ise onların ismi zikredilmeksizin "yanındakiler" ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca söz konusu iki şahâbînin yalan söylediklerine veya yalancı şahitler getirdiklerine dâir bir ifade bulunmamaktadır.

Hav'eb köpeklerinin havlaması meselesiyle ilgili başka bir rivayet de İbn Abbâs tarafından nakledilmektedir:

Sehl b. Bahr-Ebû Nuaym-İsam b. Kudame-İkrime-İbn Abbâs tarikiyle gelen bu rivayete göre: Hz. Peygamber hanımlarına şöyle dedi: "Keşke bilsem! Tüylü güzel devenin sahibinin hanginiz olduğunu! Yola çıkacak ve ardından da Hav'eb köpekleri ona havlayacak, sağında solunda çok insan öldürülecek. Sonra o, nerdeyse ölecekken kurtulacak."²⁸

Bu çerçevede zikredilen beşinci bir haber ise Ebû Râfi'²⁹ (öl. 40/660) tarafından hasen bir senedle rivayet edilmiştir. Buna göre:

"Resûlullah Hz. Ali'ye: 'Sen ve Âişe arasında bir şey olacak' dedi. Hz. Ali: 'Ey Allah'ın Resûlü ben mi?' dedi. Resûlullah: 'Evet' dedi. Hz. Ali: 'Arkadaşlarım arasından ben mi?' dedi.

²⁵ Nuaym b. Hammâd b. Muâviye İbnü'l-Hâris el-Huzâî, *Kitabu'l-fiten*, thk. Semîr Emin ez-Züheyri (Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412), 1/83; Ebû Bekir b. Ebû Şeybe Absî, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havâstî el-, *el-Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 7/536; Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî İbn Râheveyh, *Müsnedü İshâk b. Raheveyh* (Medine: Mektebetü'l-İman, 1991), 3/891; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 40/298.

²⁶ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984), 8/282.

²⁷ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîbi sahîhi İbni Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 15/126; Nureddin Ali b. Ebû Bekir b. Süleyman el-Heysemî, *Mevâridü'z-zemân ila zevâidi İbn Hibbân*, thk. Muhammed Abdurrezzâk Hamza (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 453.

²⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalik b. Halâd b. Ubeydullah el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr el-menşûr bi-smi'l-bahri'z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrâhman Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988), 11/72; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 13/55.

²⁹ Ebû Râfi' İbrahim el-Kıbtî, Hz. Peygamber'in azatlı kölesidir. bk. Abdullah Aydınlı, "Ebû Râfi'", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/211.

Resûlullah: 'Evet' dedi. Hz. Ali: 'Peki onlara sıkıntı mı verdim?' dedi. Resûlullah: 'Hayır' dedi ve ardından da: 'Böyle bir şey olursa onu güvenli bir yere götür.' diye ekledi."³⁰

Konuyla ilgili altıncı rivayet ise Hüzeyfe b. Yemân (öl. 36/656) tarafından söylenen bir sözdür. Buna göre Huzeyfe b. Yemân: "Annelerinizden birinin Müslümanlardan bir grupla çıkacağını ve sizinle savaşaacağını bildirsem bana inanır mısınız?" dedi. Orada bulunanlar: "Gerçekten olacak mı bu?" dediler. Huzeyfe: "Evet" dedi.³¹

Bu çerçevede zikredeğimiz son rivayet ise, her ne kadar Hav'eb köpeklerinin havlaması olayına doğrudan temas etmese de Hz. Âişe'nin lider pozisyonunu değerlendirme noktasında dolaylı olarak yorum yapılmasına vesile olan Ebû Bekre (öl. 52/671) rivayetidir. Bu rivayete göre:

"Ebû Bekre dedi ki: 'Cemel günlerinde onlarla beraber savaşmak amacıyla Cemel ashabına katıldıktan hemen sonra Allah, Hz. Peygamber'den duyduğum bir kelimeyle bana yardım etmiştir. Fârisîlerin, Kısra'nın kızını hükümdar olarak atadıkları Hz. Peygamber'e ulaştığında, Hz. Peygamber: 'İşlerini kadına emanet eden kavim iflah olamayacaktır.' demiştir."³²

Zikrettiğimiz bu rivayetler, doğrudan ya da dolaylı olarak Cemel Savaşındaki tarafların tavırlarının meşruiyeti ve bir kadın olarak Hz. Âişe'nin liderliğiyle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Ancak çıkarımların doğru bir temele dayanması açısından öncelikle söz konusu rivayetlerin sıhhat durumunun incelenmesi elzemdir. Bu bağlamda rivayetlerin sened ve metin açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim bir rivayetin doğruluğunun tespiti hem onu aktaran ravilerin güvenilirliği hem de içeriğinin, reddedilemez gerçeklere (naslara ve tarihi gerçeklere) uygunluğuna bağlıdır.

2.1. Rivayetlerin Sened Bakımından Değerlendirmesi

Birinci rivayetin senedi hakkında muhaddislerin farklı değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Özellikle de yorumlar, Kays b. Ebû Hâzim üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İmam Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), rivayetin isnadının sahih, ravilerinin de sika (güvenilir) ve şeyhaynın ravilerinden olduğunu ifade etmektedir.³³ Heysemî (öl. 807/1405), bu rivayetin Ahmed b. Hanbel, Ya'lâ (öl. 307/919) ve Bezzâr (öl. 292/905) tarafından rivayet edildiğini söyledikten sonra Ahmed b. Hanbel'in ravilerinin sika olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır.³⁴ Aynı şekilde Bezzâr'ın ravilerinin de sika olduğu söylenmektedir.³⁵ İbn Hibbân (öl. 354/965) da sahihaynın şartlarına göre rivayetin isnadının sahih olduğunu ifade eder.³⁶ Ali b. el-Medîni (öl. 234/848) onun, Bilâl (öl. 20/641) ile görüşmediği halde ondan rivayette bulunduğunu, aynı şekilde Ukbe b. Âmir'den (öl. 58/678) de rivayette bulunduğunu fakat ondan işitip işitmediğini bilmediğini söylemiştir. Âcurrî (öl. 360/970), Ebû Dâvud'dan (öl. 204/819) naklen onun, isnad bakımından tâbiînin en iyisi olduğunu söylemiştir. Kays, Abdurrahman b. Avf (öl. 32/652) hariç aşere-i mübeşşerenin dokuzundan rivayette bulunmuştur. Ya'küb b. Şeybe (öl. 262/875), tâbiînin ilklerinden olan Kays'ın, Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) ve sonrakilerden rivayette bulunduğunu ifade etmekte ve rivayet konusunda

³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 13/55.

³¹ Absî, *el-Kitabu'l-Musannef*, 7/479.

³² *Buhârî, Meğâzî*, 82, *Fiten*, 18; Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, 9/106.

³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/299.

³⁴ Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Saatî, *el-Fethu'r-rabbânî li-tertibî müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 23/137.

³⁵ Ebû Huzeyfe Nebîl b. Mansûr b. Ya'küb b. Sultan el-Besâra el-Küveytî, *Enîsü's-sârrî fî tahrîci ve tahkîki'l-ehâdîsilleti zekerehâ'l-Hâfız İbn Hacer el-Askalânî fî fethi'l-bârî*, thk. Nebîl b. Mansûr b. Ya'küb b. Sultan el-Besâra (Beyrut-Lübnan: Müessesetü's-Semâha-Müessesetü'r-Reyyân, 2005), 3/2390.

³⁶ İbn Hibbân, *el-İhsân*, 15/126.

14 | Mücahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

mütkin³⁷ olduğunu söylemektedir.³⁸ İmam Zehebî (öl. 748/1348) de Kays'ın rivayeti ile hucet getirilebileceğini söylemiştir.³⁹ Onun sika olduğunu söyleyen Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848), Zührî'den daha sika olduklarını da belirtmiştir.⁴⁰

Kays b. Ebû Hâzim hakkında bazı âlimler bu şekilde müsbet değerlendirmelerde bulunurken, bazı âlimler ise menfi yönde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda Kays b. Ebû Hâzim hakkında Yahya b. Saîd (öl. 143/760), onun; münkerü'l-hadis⁴¹ olduğunu, münker hadisler rivâyet ettiğini ve bunlar arasında Hav'eb köpekleri rivâyetinin de bulunduğunu söylemiştir. Yüz yaşından sonra hafızasının bozulduğu ve karıştırmaya başladığı bilgisini de eklemiştir.⁴² Ancak Yahyâ b. Saîd'ın "münkerü'l-hadis" değerlendirmesi ile kasdı, güvenilmez bir kişi olması değil, rivayetlerde teferrüd etmesi anlamındadır.⁴³ İbnü'l-Arabî (öl. 543(1148) de kitabında Hz. Peygamber'in böyle bir hadis söylemediğini belirtmektedir. Mu-teber hadis kitaplarında böyle bir hadisin geçmediğini söyler. Ayrıca raviler arasındaki İsmail b. Mûsâ el-Fezârî'nin zayıf ve aşırı Şîf olduğunu ifade eder.⁴⁴

İbn Abbâs tarafından rivayet edilen ikinci rivayete gelecek olursak; senedindeki İsmail b. Amr el-Becelî'de zayıflık olduğu söylenmekle birlikte Bezzâr'ın naklettiği rivayetin ravile-rinin sika olduğu kanaati ortaya konmuştur.⁴⁵ Ebû Hatim'in (öl. 277/890): "Bu hadisi İsmâ'dan başkası rivayet etmedi. Bu, münker bir hadistir." şeklindeki menfi görüşünü ve Hey-semî gibi Bûsîrî'nin (öl. 840/1436) de ricalinin sika olduğunu söylediğine dâir müsbet görüş-leri ifade ettikten sonra Kuveytî; isnadın hasen⁴⁶ olduğunu, İsmâ b. Kudâme hakkında Ebû Hâtim, Ebû Zür'a (öl. 264/878) ve Ebû Davud'un, "La be'se"⁴⁷ değerlendirmesi yaptıklarını, Nesâî (öl. 303/915) ve İbn Hibbân'ın da sika olduğunu söylediklerini ifade etmiştir.⁴⁸ Bu bil-giler, Zehebî ve İbn Hacer'in (öl. 852/1449) eserlerindeki bilgileriyle de örtüşmektedir.⁴⁹

³⁷ Hadis rivayet etme hususunda dikkatli ve güvenilir kişi. bk. Emin Âşıkutlu, "Mütkin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/221.

³⁸ Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avad Ma'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 24/12-13; Ali b. Âdem b. Musa el-İtyûbî el-Vellevî, *Kur-ratu ayni'l-muhtac fi şerhi mukaddimeti sahihi Müslim b. el-Haccâc* (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1424), 2/461.

³⁹ Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/49; Ebû'l-Feyz Ahmed b. Muhammed el-Gumârî İbnü's-Sîdîk, *el-Müdüvî li-ileli'l-câmi's-sağîr ve şerheyi'l-münâvî* (Kahire: Dâru'l-Kütübî, 1996), 6/206.

⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 24/14.

⁴¹ Zayıf bir ravinin, güvenilir bir raviye muhalefet etmesi sebebiyle zayıf kabul edilen hadis. (Mehmet Efendioğlu, "Münker", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/13.)

⁴² Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 24/15; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 3/438; Muhammed el-Hıdır el-Cekenî eş-Şinkitî, *Kevserü'l-meâni'd-derârî fi keşfi habaya sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 2/446.

⁴³ Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 49/464; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 24/15; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâiratü'l-Me'ârif en-Nizâmiyye, 1326), 8/388.

⁴⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım fi tahkiki mevâkifi's-sahâbe ba'de vefâti'n-Nebî (sav)*, thk. Muhibbuddin el-Hatîb (Saydâ-Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2013), 164-165.

⁴⁵ Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 7/234; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 8/55.

⁴⁶ Sahih hadisin şartlarını taşıyan fakat zabt yönünden ravisi, sahih hadisin ravisinden daha alt derecede olan hadis. (Mücteba Uğur, "Hasen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/374.)

⁴⁷ Ravi değerlendirme kriterlerinde ta'dil lafızlarından biridir. Dördüncü mertebedir ve "zararı yok" anlamına gelen bu terim, ravinin hafıza ve ezber konusunda bazı sıkıntılarının olduğunu ifade eder. (Emin Âşıkutlu, "Cerh ve Ta'dil", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/398.)

⁴⁸ Kuveytî, *Enfû's-sârrî*, 3/2390.

⁴⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/67; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/196.

Hız. Ali ile Hız. Âişe arasında bir olayın cereyan edeceğine dâir üçüncü rivayetin senedi hakkında şu değerlendirmeler yapılmıştır: İbn Hacer, İmam Ahmed ve Bezzâr tarafından rivayet edilen hadisin hasen olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Heysemî de hadisin ravilerinin sika olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Buna karŝılıklı, hadiste Hız. Âiŝe'ye yönelik Hız. Peygamber tarafından yapılan "Ey Hümeýra" ŝeklindeki hitap üzerinden hareketle yorum yapan Ali el-Kâri (öl. 1014/1605), Yûsuf b. Abdurrahman el- Mizzî'nin (öl. 742/1256), Nesâî'de geçen bir rivâyet dıŝında baŝında "Ey Hümeýra" ifadesi bulunan bütün rivâyetlerin uydurma olduğunu aktarmıŝtır.⁵² Kadınların liderliği hususunda zikredilen son hadis ise Buhârî tarafından da nakledilen sahih bir hadistir.

Netice itibariyle; konuyla ilgili rivayetlerin sened tenkitlerinde bazı ihtilaflar yaŝanmıŝ olsa da çoğunluk tarafından benimsenen genel kanaat bu hadislerin sahih oldukları şeklinde-dir.

2.2. Rivayetlerin Metin ve Muhteva Bakımından Değerlendirmesi

Hadis değerlendirme tekniği açısından rivayetlerin sened zincirinin değerlendirmesi yapıldıktan sonra göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husus ise muhtevanın, İslâm'ın genel prensipleriyle ve tarihî gerçekliklerle örtüŝüp örtüŝmediđinin tespitinin yapılmasıdır. Zira güvenilir raviler tarafından rivayet edilmekle ve sahih bir aslı olmakla birlikte süreç içerisinde farklı sebeplerle birtakım ilave ya da eksiltmelere maruz kalmıŝ rivayetlerin bulunduğu hususu bir vakiadır. Buradaki değerlendirmenin daha bütüncül bir şekilde yapılabilmesi için, konuyla ilgili olarak İslâm tarihi kaynaklarının olayı nasıl yansıttıklarının da bilinmesi gerektiği hususunun göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü böylece olay daha bütüncül bir şekilde deđerlendirilmiŝ ve hadis ilmi ile İslâm tarihi verilerinin koordineli bir şekilde değerlendirilmesinin getireceği faydalar net bir şekilde görülebilecektir.

İslâm tarihi kaynaklarında olayın yansıtılması noktasında, birinci rivayetle ilgili olarak hadis kaynaklarında geçmeyen Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ya da Abdullah b. Zübeyr vurgusu öne çıkarılmaktadır.

Makdisî (öl. 600/1203) kitabında, Hız. Âişe'nin, yemin edilmek suretiyle yanındakiler tarafından kandırıldığını belirterek, bu kişilerin isimleri hakkında bilgi vermemektedir.⁵³ Aynı üslûbu benimseyen Makrizî (öl. 845/1442) de ŝerh bağlamında açıklama yaparken, Hız. Âişe'nin Hav'eb mevkiinde olduklarını öğrendikten sonra geri dönmek istediğini belirtmesi üzerine -herhangi bir isim vermeksizin- onun, burasının Hav'eb mevkiine olmadığına dâir yemin edilerek yanındakiler tarafından kandırıldığını ifade etmektedir.⁵⁴

Fakat bazı kaynaklarda, yemin etmek suretiyle Hız. Âişe'yi kandıran kişilerin kimliği hususunda farklılıklar sergilenmekte ve Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Abdullah b. Zübeyr isimleri zikredilmektedir. Buna göre bazı kaynaklar, yemin etmek suretiyle -hatta 50 kiŝinin getirilerek yemin ettirildiği zikredilmektedir- Hız. Âişe'yi kandıran kişilerin Zübeyr b. Avvâm ile Talha b. Ubeydullah olduğunu zikrederken⁵⁵ bazı kaynaklar da bu noktada Abdullah b. Zübeyr'in adını zikretmektedir.⁵⁶

⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 8/55.

⁵¹ Saatî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 23/137.

⁵² Ebu'l-Hasen Nureddin el-Herevî Ali el-Kârî, *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû' (el-Mevzûâtu's-suğrâ)*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1398), 211-212.

⁵³ Makdisî, *el-Bed'ü ve't-tarih*, 5/212.

⁵⁴ Makrizî, *İmtâu'l-esmâ'*, 13/227.

⁵⁵ Muhammed b. Abdullah b. Abdulmun'im el-Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberî'l-aktâr*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Müessesetü Nâsir li's-Sekâfe, 1980), 206; Halebî, *es-Sîretü'l-halebiyye*, 3/401; Asâmî, *Semtu'n-nücüm*, 2/559.

⁵⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülük* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407), 3/18; İbn Asem el-Kûfî, *el-Fütûh*, 2/457; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/299; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b.

16 | Mücahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

Hadis kaynaklarında geçen ve Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında bir olay yaşanacağını ifade eden hadisin benzeri bir rivayeti İbn Kesir (öl. 774/1373) kitabında Beyhakî'den nakletmiş ve rivâyetin sonunda bu hadisin çok garip olduğunu kaydetmiştir. Söz konusu rivayete göre; Resûlullah, eşlerinden birinin hurûç edeceğini söylemiş, bunun üzerine Hz. Âişe güldüğü zaman: "Ey Hümeýra! Bu sen olmayasın" demiştir. Ardından da Hz. Ali'ye dönerek: "Ey Ali! İdareci olduğun zaman emrettiğin şeyde ona karşı yumuşak ol" demiştir.⁵⁷ Aynı rivayete temas eden Zehebî de Nesâî'de geçen Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in arkasına geçerek Habeşlilerin sergiledikleri gösteriyi izlediğini ifade eden rivâyet dışında, başında "Ey Hümeýra" ifadesi bulunan bütün rivâyetlerin uydurma olduğunu aktarmıştır.⁵⁸

Cemel Savaşı'na katılmamasına gerekçe olarak Ebû Bekre tarafından nakledilen ve Fâris bölgesinde bir kadının başa geçtiğinin haberinin gelmesi üzerine Hz. Peygamber'in söylediği, başlarına bir kadını geçiren topluluğun iflah olmayacağına dâir beşinci rivayete eserde temas eden İbn Kesir, bunun, Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında yaşanacak bir olayı ihtiva eden üçüncü rivayetten daha garip olduğunu söyler ve ardından da münker olduğunu ifade eder.⁵⁹ Ancak bu rivayetin, Bezzâr'ın yanı sıra Buhârî tarafından da sahih bir senedle rivayet edilmesi İbn Kesir'in yorumuna tereddütle bakılmasına sebep olmaktadır. Kanaatimizce sahih olan ve kadını öteleme şeklinde anlaşılması gereken bu rivayet, yapısal bir farklılığa işaret etmektedir ve erkeğe göre daha narin ve duygusal bir yaratılışa olan kadının başkanlığı durumunda ortaya çıkacak olan sıkıntılara işaret etmektedir. Zira bu durum, Cemel Savaşı'nın sonucunda da görülmüş ve Hz. Âişe, samimi bir niyetle çıktığı yolculuğunun sonunda farklı niyetlerdeki insanlardan oluşan ordusunda kontrolü elden kaçırmıştır. Cemel Savaşı'nın sonunda onun ağzından aktardığımız pişmanlık ifadeleri de bu hususu doğrulamaktadır.

Hadis ve İslâm tarihi kaynaklarında geçen bu rivayetleri değerlendiren günümüz müellifleri, rivayetlerin sıhhati ve sadece Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah ve Abdullah b. Zübeyr ile ilgili kısmın sıhhati konularında farklı görüşler serdetmektedirler.

Yorumların merkezini teşkil eden birinci rivayetin ravisi Kays b. Ebû Hâzim hakkındaki değerlendirmelere yer veren Zekerîya Güler, her ne kadar Yahyâ b. Saîd el-Kattân tarafından onun münker rivayetlerinin bulunduğu ifade edilse de bu durumun, onun rivayetlerinin delil olarak kullanılmasına engel teşkil etmeyeceğine dâir Zehebî'nin görüşüne vurgu yapmaktadır. Ayrıca 100 yaşını aşan hayatının sonlarında hafızasının bozulmuş olması yönündeki tenkide karşılık da onun rivayetlerinin daha önce belirlenmesi sebebiyle bu hususun güven noktasında bir sıkıntı oluşturmayacağı cevabını vermiştir.⁶⁰ Buna karşın Harun Reşit Demirel ve İlyas Çelebi ise Hz. Peygamber'in açık hadisine rağmen Hz. Âişe'nin buna muhalefet edemeyeceği hususuna vurgu yaparak rivayetin sıhhati konusundaki tereddütlerini dile getirmektedirler.⁶¹

Adem Apak ve Ahmet Pişkin ise, -hadis kaynaklarında değil de- İslâm tarihi kaynaklarında yer alan ve Hz. Âişe'nin, Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Abdullah b. Zübeyr ya da isim verilmeden yanındaki kişiler tarafından kandırıldığını ifade eden kısmın daha sonradan ilave edildiğini belirtmekte ve bunda, Hz. Âişe'yi yaptığı hatanın sorumluluğundan kurtararak suçu başkalarına atma gayretinin etkili olduğuna vurgu yapmaktadırlar.⁶²

Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, 1997), 2/573; İmadüddin İsmail b. Ali b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer b. Şahinşah, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* (Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye, ts.), 1/173; İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbni'l-Verdî*, 1/148.

⁵⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 9/189.

⁵⁸ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vdgr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 2/167-168.

⁵⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 9/189.

⁶⁰ Güler, Zekerîya, "Kays b. Ebû Hâzim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/92.

⁶¹ Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis- Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)", 142; Çelebi, "İslam kaynaklarında fiten, melahim ve herc inançları", 188.

⁶² Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm tarihi (2) (Hulefâ-i Râşidîn dönemi)* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2009),

Ekrem Ziya Umerî ve Ali Muhammed Sallâbî'nin kanaatimizce tutarlı yorumları da bu görüşü tamamlayıcı ifadeler içermektedir. Buna göre Umerî, güvenilir bir ravi ve söylenenlerin aksine görgü şahidi olarak nitelediği Kays b. Ebû Hâzim tarafından nakledilen rivayeti olduğu gibi aktardıktan sonra bu rivayetin, Hz. Peygamber'in peygamberlik alameti olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve böylece onun önceden bildirmiş olduğu gaybî bir haberin gerçekleşmiş olduğunu ifade etmiştir. Buna ilave olarak, söz konusu hadis sebebiyle Hz. Âişe'nin yaşadığı tereddütü ve muhaliflerin, Hz. Osman'ın katillerine kısas uygulanması noktasında kararlı olmalarına rağmen insanların arasını düzeltmeyi arzuluyor olmalarını da yorumuna eklemiştir.⁶³ Ali Muhammed Sallâbî ise hadislerde geçen sahih rivayetler ile İslâm tarihi kaynaklarında geçen bilgiler arasında ayırım yaparak sahâbenin şanına yakışmayan yalan şahitlik ve aldatmak gibi hususları ihtiva eden tarih kaynaklı bilgilere itiraz etmektedir. Ayrıca hadis kaynaklarında geçen rivayetlerin dikatli bir şekilde incelenmesi durumunda, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye karşı ifadesinde yasaklama ya da emir durumunun söz konusu olmadığını ve buradan anlaşılması gereken hususun, Hz. Peygamber'in, hanımlarından hangisinin Hav'eb suyuna gideceğini sorgulaması olduğunu belirtmektedir. Burada Hz. Âişe'nin önünde ictihad için bir alan olduğunu ve böylesine zayıf rivayetlerle onun ictihad hakkının da elinden alınmaya çalışıldığını yorumlarına eklemiştir. Bu minvalde Sallâbî, "Sakin o kadın sen olmayasın Ey Hümeyra" şeklindeki üçüncü rivayetin de sahih olmadığını ifade eder.⁶⁴

Sonuç

Kuşkusuz ki Cemel Vak'ası/Savaşı, İslâm tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Zira Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları ihtilafın silahlı bir çatışmaya dönüşmesinin ilk örneği bu olaydır. Sahâbeden birçok değerli şahsiyetin ölümüne de sebep olan bu olay, İslâm tarihçilerinin isimlendirme konusunda kafa karışıklığı yaşamalarına da sebep olmuştur. Kimi tarihçiler olayın taşıdığı vasıflar sebebiyle onu *savaş* şeklinde nitelerken kimi tarihçiler de iki tarafın Müslüman olması sebebiyle savaş demeye dillerinin varmaması sebebiyle *vak'a* (olay) şeklinde nitelendirmiştir. Bir tarafta Hz. Peygamber'in eşinin diğer tarafta da Hz. Ali gibi bir şahsiyetin komuta ettiği iki ordu arasında yaşanan bu trajik olay, süreçte yaşanan gelişmelerle de İslâm toplumunda derin yaralar açmıştır.

Sünnet, İslâm tarihinin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağıdır. Hz. Peygamber'in yaşantısı ve yol gösterici sözleri, İslâm tarihinin olaylarını anlama noktasında önemli ölçütler sunmaktadır. Hatta bu bağlamda, cerh ve ta'dîl ilmi açısından hadis âlimlerinin gösterdiği gayretlerin, İslâm tarihçilerinin önünde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu noktada İslâm tarihi çalışmalarında hadis verilerinden ve değerlendirme ölçütlerinden yeteri kadar istifade edilmediği ve bunun bir sonucu olarak da bazen yanlış çıkarımlarda bulunulduğu gerçeği inkâr edilemez.

Hz. Âişe'nin Basra yolunda olduğu sırada Hav'eb köpeklerinin havlamasıyla ilgili rivayetlerin nakli ve değerlendirilmesi hususunda hadis ve İslâm tarihi kaynakları arasında görülen farklılıklar da bu gerçekliği ortaya koymaktadır. Zira hadis verileri ve cerh-ta'dîl değerlendirmeleri ışığında ortaya çıkan netice ile İslâm tarihi kaynaklarındaki veriler çok farklıdır. Bu çerçevede bakıldığı takdirde söz konusu olay ile doğrudan ya da dolaylı şekilde rivayet edilen ve çalışmamızda takdim ettiğimiz haberlerin, sened ve muhteva bakımından bazı tartışmalar olmakla birlikte genel olarak sahih kabul edildiği görülmektedir.

İslâm tarihi kaynakları incelendiği takdirde, hadis kaynaklarında olmayan bazı ilavelerin yapıldığı ve Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah ve Abdullah b. Zübeyr hakkında yakı-

305-306; Pişkin, *Cemel ve Siffin'de gayb haberleri*, 50.

⁶³ Ekrem Ziya Umerî, *Sahih rivayetlere göre dört halife dönemi*, çev. Kasım Koç (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 362.

⁶⁴ Ali Muhammed Sallâbî, *Dördüncü halife Hz. Ali (Hayatı, şahsiyeti ve dönemi)*, çev. Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 523-524.

18 | Mûcahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

şıksız ve asılsız ithamların üretildiği görülmektedir. Bu noktada iki gerekçe ortaya çıkmaktadır: Bazı insanları -kendince- koruma gayreti ve ilk dönem tarih yazıcılığında benimsenen nakilci anlayış. İslâm tarihi kaynaklarında ısrarla Hz. Âişe'yi sorumluluktan kurtarma gayreti ve bu uğurda diğer bazı büyük sahâbîleri feda etme yanlışlığı görülmektedir. Hâlbuki İslâm tarihi kaynakları, hadis verileriyle yeteri kadar işbirliği yapsalardı, bu sorun için sahih olan sonuca da ulaşabilirlerdi. Nitekim Ali Muhammed Sallâbî bu noktada söz konusu yolu bulmuş gözükmektedir. Hadis kaynaklarındaki Hz. Peygamber'e ait ifadeler dikkatli bir şekilde incelendiği takdirde onun, Hz. Âişe'ye karşı, açıkça yanlış yapacağına dâir bir ifade kullanmadığı görülecektir. Bu sebeple Hz. Âişe, olay esnasında ictihad hakkını kullanmıştır. İkinci hususla ilgili olarak ise şu gerçeği fark etmenin önemli olduğu kanaatindeyiz: Tarih rivayetleri ele alınırken, ilk kaynakların nakilci bir anlayışla yazıldığı hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Zira nakillerin tahlil süzgecinden fazla geçirilmediği bu döneme ait eserlerde yanlış bilgilerin bulunabileceği hatta bulunduğu da bir vakiydir.

Netice itibarıyla söylemek gerekirse; Cemel Savaşı ekseninde zikri geçen rivayetler, hadis kaynaklarında sahih olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte Hz. Âişe'nin, yeminler edilerek kandırıldığı yönünde bazı İslâm tarihi kaynaklarında geçen rivayetler ise yukarıda bahsettiğimiz iki sâikle üretilmiş görülmektedir. Ayrıca bu hususta yapılması gereken son bir değerlendirme de şu olsa gerek: Olayları değerlendirirken, toptancı bir yaklaşımla tamaen ret ya da tamamen kabul gibi tavırlar sergilemekten kaçınmak gerekmektedir. Zira bazen temelde doğru olan rivayetler farklı gerekçelerle sonradan bazı değişikliklere maruz kalabilmektedir. Bu gibi durumlarda yapılması gereken şey ise rivayeti tamamen reddetme kolaylığına kaçmak yerine, yanlış olan hususları bulup elemek olmalıdır.

Kaynakça

- Absî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havâstî. *el-Kıtabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 9 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût vdgr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nureddin el-Herevî. *el-Masnû' fî ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû' (el-Mevzûâtu's-suğrâ)*. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1398.
- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslâm tarihi (2) (Hulefâ-i Râşidîn dönemi)*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 3. Basım, 2009.
- Asâmî, Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik. *Semtu'n-nücûm el-avâli fî enbâi'l-evâili ve't-tevâli*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Âşıkcutlu, Emin. "Cerh ve Ta'dil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Âşıkcutlu, Emin. "Mütkın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/221-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydınlı, Abdullah. "Ebû Râfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/211. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalik b. Halâd b. Ubeydullah. *Müsnedü'l-Bezzâr el-menşûr bi-smi'l-bahri'z-zehhâr*. thk. Mahfûzurrahman Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988.
- Cürcânî, Ebû Ahmed b. Adî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 9 Cilt. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Çelebi, İlyas. "İslam Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (14 Ocak 2014), 151-196
<https://doi.org/10.15370/muifd.60804>
- Demirel, Harun Reşit. "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Haziran 2000), 123-148.
- Ebu'l-Fidâ, İmadüddin İsmail b. Ali b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb. *el-Muhtasar fî ahhâri'l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye, ts.
- Efendioğlu, Mehmet. "Münker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Güler, Zekeriya. "Kays b. Ebû Hâzim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/92. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Halebî, Ali b. İbrahim b. Ahmed. *es-Sîretü'l-halebiyye (İnsanu'l-uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn)*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1427.
- Hamidullah, Muhammed. "Perde arkasından yönetilen Cemal ve Siffin muharebeleri". çev. Sıddık Yüksel. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5 (1990), 269-278.
- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebû Bekir b. Süleyman. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. thk. Hüsameddin el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebû Bekir b. Süleyman. *Mevâridü'z-zem'ân ila zevâidi İbn Hibbân*. thk. Muhammed Abdurrezzâk Hamza. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Himyerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Abdulmun'im. *er-Ravdu'l-mi'târ fî haberî'l-aktâr*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Müessesetü Nâsır li's-Sekâfe, 2. Basım, 1980.
- İbn Asem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed. *el-Fütûh*. thk. Ali Şîrî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Evdâ, 1. Basım, 1991.

20 | Mûcahit Yüksel. Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened...

- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki vd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaatü Dâiratü'l-Me'ârif en-Nizâmiyye, 1326.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Divanu'l-mübtede' ve'l-haber fî tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men âsarahum min zevi's-se'ni'l-ekber*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1988.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed. *el-İhsân fî takrîbi sahîhi İbni Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1997.
- İbn Râheveyh, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *Müsnedü İshâk b. Raheveyh*. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İman, 1991.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed. *el-Avâsım mine'l-kavâsım fî tahkîki mevâkifi's-sahâbe ba'de vefatî'n-Nebî (sav)*. thk. Muhibbud-din el-Hatîb. Saydâ-Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2013.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-tarih*. thk. Ömer Abdusselam Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Verdî, Zeyneddin. *Tarihu İbni'l-Verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- İbnü's-Siddîk, Ebû'l-Feyz Ahmed b. Muhammed el-Gumârî. *el-Müdâvî li-ileli'l-câmiî's-sağîr ve şerheyi'l-münâvî*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî, 1996.
- Küveytî, Ebû Huzeyfe Nebîl b. Mansûr b. Ya'kûb b. Sultan el-Besâra. *Enîsü's-sârrî fî tahrîci ve tahkîki'l-ehâdîsilleti zekerehâ'l-Hâfîz İbn Hacer el-Askalânî fî fethi'l-bârî*. thk. Nebîl b. Mansûr b. Ya'kûb b. Sultan el-Besâra. 11 Cilt. Beyrut-Lübnan: Müessesetü's-Semâha-Müessesetü'r-Reyyân, 2005.
- Makdisî, Mutahhir b. Tahir. *el-Bed'ü ve't-tarih*. 6 Cilt. Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Makrizî, Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir Takiyuddin. *İmtâu'l-esmâ bimâ li'n-Nebiiyi mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mervezî, Ebû Abdullâh Nuaym b. Hammâd b. Muâviye İbnü'l-Hâris el-Huzâî. *Kitabu'l-fiten*. thk. Semîr Emin ez-Züheyrî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412.
- Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *Müsnedü Ebû Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'ir-ricâl*. thk. Beşşâr Avad Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Nedvî, Seyyid Süleyman el-Hüseynî. *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmü'l-müminin*. thk. Muhammed Rahmetullah Hâfîz en-Nedvî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2003.
- Pişkin, Ahmet. *Cemel ve Sıffin'de gayb haberleri*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.
- Saatî, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fethu'r-rabbânî li-tertîbi müsnedî'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî ve meahû bulûğu'l-emânî min esrârî'l-fethi'r-rabbânî*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2. Basım, ts.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Dördüncü halife Hz. Ali (Hayatı, şahsiyeti ve dönemi)*. çev. Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza yayınları, 2008.
- Selâvî, Ebû'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Halid b. Hammad. *el-İstiksâ li-ahbârî'd-düveli'l-Mağribi'l-Aksâ*. thk. Ca'fer en-Nâsırî-Muhammed en-Nâsırî. 3 Cilt. Dımaşk-Mağrib: Dâru'l-Kitab-ed-Dâru'l-Beydâ, ts.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdulkarim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî vdgr. 11 Cilt. Haydarabad: Meclisu Dâirati'l-Meârif el-Usmaniyye, 1962.

- Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed. *er-Ravdu'l-unuf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li-bni Hişâm*. thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Şinkitî, Muhammed el-Hıdır el-Cekenî. *Kevserü'l-meâni'd-derârî fî keşfi habaya sahihi'l-Buhârî*. 14 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tarihu'l-ümem ve'l-mülük*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407.
- Uğur, Mücteba. "Hasen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Umerî, Ekrem Ziya. *Sahih rivayetlere göre dört halife dönemi*. çev. Kasım Koç. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Vellevî, Ali b. Âdem b. Musa el-İtyûbî. *Kurratu ayni'l-muhtac fî şerhi mukaddimeti sahihi Müslim b. el-Haccâc*. 2 Cilt. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1424.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz. *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût vdgr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Zürkânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf b. Ahmed b. Şihâbuddin b. Muhammed. *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-muhammediyye*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.